

Maria Wtorkowska

<https://orcid.org/0000-0001-9317-2490>

Uniwersytet w Lublanie
Lublana, Słowenia

Sposoby zapobiegania zespołowi deficytu natury na gruncie słoweńskim – przykłady dobrych praktyk

Methods of preventing nature deficit disorder in Slovenia:
examples of good practice

Abstract: As a result of the development of technology, the universal availability of its gifts and their constant use in everyday life, we spend more and more of our free time in front of mobile phones, computers, and televisions than in the open air, on the lap of Nature. Lack of contact with nature – especially in children – can cause problems that are collectively referred to as nature deficit disorder (Slovenian. *motnja pomanjkanja narave*). We are often unaware of the consequences of lack of contact with nature in the form various disorders, e.g., limited use of the senses, difficulty concentrating, tendencies to gain weight and to suffer from physical and emotional diseases, insensitivity to issues related to environmental protection. In 2016, Ljubljana, a city that stands out in terms of economic growth, improving the quality of life of its inhabitants and protecting the environment, was awarded the title of European Green Capital by the European Commission. In her article, Maria Wtorkowska presents selected methods of preventing disorders related to lack of contact with nature undertaken in Slovenia among preschool- and early-school children. Wtorkowska discusses examples of good practice which are used, among other places, in the capital's kindergartens, including the kindergarten Outside the Castle (*Pod gradom*) in Ljubljana, located in the center of Ljubljana, and effectively contribute to the prevention of disorders resulting from lack of contact with nature. She presents the activity of following institutions: the Institute of Forest Pedagogy (*Inštitut za gozdno pedagogiko*) and the Network of Slovenian Forest Kindergartens and Schools (*Mreža gozdnih vrtcev in šol Slovenije*) and the Špelinice Education and Counselling Institution (*Zavod za izobraževanje in svetovanje Špelinice*), founded by educator and anthropologist Špela Klofutar, which conducts a number of activities among nature with and for children, including *Gozdne drobtinice*, *Naravoslovni nahrbtnik*, Public Institution Small Street – Centre for Children and Families in Ljubljana (*Javni zavod Mala ulica – Center za otroke in družine v Ljubljani*) and its forest paths (*Gozdna pot*). A person who from early childhood experiences the world of nature as a developmental space, will in their adulthood consider it essential in future life, which will result in care for the environment. Therefore, by introducing educational programs in forest areas at the pre-school or early school stage, we prevent disorders caused by nature deficit more effectively than when we struggle with them. As our experience repeatedly shows, prevention is better than cure.

Keywords: forest pedagogy, environmental education, nature deficit syndrome, Slovenia

Abstrakt: W wyniku rozwoju techniki i powszechnej dostępności do jej darów oraz ich nieustannego wykorzystywania w życiu codziennym czas wolny spędzamy częściej przed ekranami telefonów komórkowych, komputerów i telewizorów niż na świeżym powietrzu, na łonie natury. Brak kontaktu z przyrodą – szczególnie u dzieci – może być przyczyną problemów zgrupowanych pod nazwą: zespół deficytu natury (słoweń. *motnja pomanjkanja narave*). Niejednokrotnie nie zdajemy sobie sprawy z konsekwencji braku natury, jakimi są różnorodne zaburzenia, np. ograniczenia w wykorzystaniu zmysłów, trudności z koncentracją, tendencje do przybierania na wadze, skłonność do zapadania na choroby fizyczne i emocjonalne, znieczulica na problemy związane z ochroną środowiska. W 2016 roku Lublana jako miasto wyróżniające się w kategoriach wzrostu gospodarczego, poprawy jakości życia mieszkańców i ochrony środowiska otrzymała miano Zielonej Stolicy Europy, nagrodę przyznaną przez Komisję Europejską. W artykule przedstawiono wybrane sposoby zapobiegania zaburzeniom łączącym się z brakiem kontaktu z naturą podjęte na gruncie słoweńskim wśród populacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Zaprezentowano konkretne przykłady dobrych praktyk, które funkcjonują m.in. w stołecznych przedszkolach, w tym w lublańskim przedszkolu Pod Zamkiem (Pod gradom), znajdującym się w centrum Lublany, i skutecznie przyczyniają się do zapobiegania zaburzeniom wynikającym z braku kontaktu z naturą. Przedstawiono Instytut Pedagogiki Leśnej (Inštitut za gozdno pedagogiko) i działającą w jego obrębie Sieć Leśnych Przeszkoli i Szkół Słoweńskich (Mreža gozdnih vrtecv in šol Slovenije), a także Instytucję Edukacji i Doradztwa *Špelnice* (Zavod za izobraževanje in svetovanje *Špelnice*), założoną przez pedagogkę i antropolożkę Špele Klofutar, która prowadzi szereg działań w przyrodzie z dziećmi i dla dzieci, np. Leśne Kruszyny (Gozdne drobtinice) i Plecak Przyrodniczy (Naravoslovni nahrbtnik), oraz Instytucję Publiczną Mała ulica – Centrum dla Dzieci i Rodzin w Lublanie (Javni zavod Mala ulica – Center za otroke in družine v Ljubljani) i organizowane przez nią leśne ścieżki (Gozdna pot). Osoba doświadczająca od wczesnego dzieciństwa świata przyrody jako przestrzeni rozwojowej w wieku dojrzałym nada jej rangę ważności, co zaowocuje dbałością o środowisko. Wprowadzając zatem programy edukacyjne w terenach leśnych na etapie przedszkolnym lub wczesnoszkolnym, w większej mierze zapobiegamy zaburzeniom związanym z deficytem natury, niż się z nimi zmagamy, a jak często pokazują nasze doświadczenia, lepiej jest zapobiegać niż leczyć.

Słowa kluczowe: pedagogika leśna, edukacja ekologiczna, zespół deficytu natury, Słowenia

Żyjemy w czasach znacznego wpływu człowieka na ekosystem, w okresie, który naukowcy nazywają antropocenem, nową epoką w dziejach globu. Działalność człowieka doprowadza do ogromnych zmian na Ziemi, również na skalę geologiczną, dlatego – jak twierdzą Anna Andrykowska i Maciej Mrozowski – „Współczesność należy zatem rozpatrywać jako czas przełomu, wymagający nowych perspektyw i punktów odniesienia w stosunku do życia pojmowanego autotelicznie: nie tylko mojego – ludzkiego, ale ogólnoziemskiego” (Andrykowska, Mrozowski, 2022: 694). Znane przysłowie: „Czego Jaś się nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał”, mówi, że „wiedza i umiejętności, które zdobywamy w czasie dzieciństwa, pozostają nam na całe życie. Dlatego ważne jest, aby w dzieciństwie nabrać odpowiednich cech charakteru, które ukształtują nas na resztę naszego życia”¹. W myśl tego powiedzenia

¹ <https://www.polskatradycja.pl/folklor/przyslowia/czego-jas-sie-nie-nauczy.html> [dostęp: 21.11.2022].

więc to dzieciństwo jako okres „nabywania życiowych doświadczeń, kształtowania postaw i wartości oraz umacniania swojej pozycji w otoczeniu poprzez odkrywanie własnej tożsamości i poznawania roli, jaką odgrywamy w otaczającym świecie – również w świecie przyrody” (Andrykowska, Mrozowski, 2022: 695), wydaje się fundamentem i właściwą drogą tego przełomu. Jak pisze Danuta Waloszek, dzieciństwo jest „najważniejszym pojęciem ludzkości” (Waloszek, 2006: 49–50), dlatego też powinniśmy je odpowiednio waloryzować. Wprowadzając tematy o ochronie środowiska na etapie wczesnego dzieciństwa, zwiększamy świadomość społeczeństwa i przyczyniamy się do przeciwdziałania zmianom klimatycznym w przyszłości.

Pedagogika ekologiczna definiowana jest m.in jako „działalność wychowawcza polegająca na świadomym i zorganizowanym oddziaływaniu na kogoś (najczęściej na dzieci i młodzież), w celu osiągnięcia określonych rezultatów wychowawczych bądź oświatowych – budowania właściwych relacji człowiek – przyroda (kształcenie na rzecz środowiska)” (Albińska, 2005: 129), a edukacja ekologiczna, określana zamiennie jako edukacja środowiskowa, to „ogół czynności i procesów pedagogicznych umożliwiających ludziom orientację w otaczającej rzeczywistości przyrodniczej i wpływających na ich stosunek do otaczającego środowiska” (Cichy, 2003: 910; Winiarski, 2003: 979). Współczesne dzieciństwo, określane mianem globalnego, znacznie różni się od tego, którego doświadczyło pokolenie osób obecnie (ponad) trzydziestoletnich. Na ten stan wpłynął ogół zjawisk kulturalnych, politycznych, ekonomicznych, związanych z przeobrażeniem obecnego świata i jego oddziaływaniem na dzieci (Izdebska, 2003: 872). Dziś świat młodych zdominowany jest przez mass media i multimedia, a dzieci stają się – jak pisał Herbert Marschall McLuhan – mieszkańcami globalnej wioski², która bardzo szybko i nieustannie zmienia się pod wpływem gwałtownego rozwoju technologii, głównie informacyjnych. Media elektroniczne są obecne w życiu dziecka codziennie – często korzystanie z nich jest sposobem

² Termin „globalna wioska” wprowadził Marschall McLuhan (1962) w swojej książce *Galaktyka Gutenberga: tworzenie człowieka druku*.

spędzania czasu wolnego lub nierzadko czasu zajęć szkolnych, a więc obowiązkowych, na co zwraca uwagę m.in. Jadwiga Izdebska (2003: 873). Rzeczywistość wirtualna umożliwia dziecku natychmiastową interakcję z określonym miejscem i osobą na świecie, przez co jest dla niego źródłem zupełnie nowych doświadczeń i przeżyć. Ich charakter jest przede wszystkim indywidualny, domowy, przez co ograniczone zostają relacje bezpośrednie z różnymi osobami i realnym światem zewnętrznym. Dziecko takie – jak pisze Anna Przeclawska (1998) – kształtuje się pod wpływem warunków i możliwości stworzonych przez cyberprzestrzeń. Taki stan prowadzi do braku kontaktu z przyrodą i – szczególnie u dzieci – może być przyczyną problemów zgrupowanych pod nazwą: zespół deficytu natury³ (słoweń. *motnja pomanjkanja narave*). To nowe, niedawno odkryte w medycynie pojęcie można wiązać też z biofiliją, czyli potrzebą kontaktu z naturą⁴. Niejednokrotnie nie zdajemy sobie sprawy z konsekwencji braku natury, jakimi są różnorodne zaburzenia, np. ograniczenia w wykorzystaniu zmysłów, trudności z koncentracją, tendencje do przybierania na wadze, skłonność do zapadania na choroby fizyczne i emocjonalne, znieczulica na problemy związane z ochroną środowiska, natomiast – jak pisze Joanna Tusznió – „bezpośrednia ekspozycja na przyrodę, spędzanie czasu »na zewnątrz« są niezbędne dla rozwoju oraz zdrowia fizycznego i emocjonalnego” (Tusznió, 2022: 335).

Wspomniana wcześniej paremia: „Czego Jaś się nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał”, zakłada w tej drodze od Jasia do Jana również obecność osoby starszej, zazwyczaj dorosłego, odpowiedzialnego rodzica czy/i nauczyciela, który świadomie, często sam nie mając wcześniej odpowiednich wzorców w zakresie ekologii, także poprzez dawanie przykładu własnym zachowaniem, pokaże dziecku drogę edukacji proekologicznej, w zgodzie z naturą. „[...] współczesna pedagogika podkreśla prymat rodziny nad innymi instytucjami wychowawczymi oraz

³ Termin ten zaproponował Richard Louv w swojej książce z 2005 roku *Ostatnie dziecko lasu. Jak ocalić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury* (Louv, 2005: 13–18).

⁴ Biofilija jest też definiowana jako „miłość życia, uwarunkowany ewolucyjnie pozytywny emocjonalny stosunek wobec żywych istot” (SKE, 2022: 783).

podstawową rolę rodziców w socjalizacji dziecka” (Smolińska-Theiss, 2003: 871). Za rodzicami – a najlepiej w parze z nimi – stoją instytucje wychowawcze, przede wszystkim przedszkola i szkoły. Niniejszy tekst ma charakter przeglądowy. Jego celem jest prezentacja wybranych programów oraz akcji, które realizowane są w stolicy Słowenii – Lublanie – i skutecznie przyczyniają się do zapobiegania zaburzeniom wynikającym z braku kontaktu z naturą. Przedstawiono tu konkretne przykłady dobrych praktyk, które wprowadzane są m.in. w stołecznych przedszkolach, w tym w lublańskim przedszkolu Pod gradom (Pod Zamkiem), znajdującym się w centrum miasta.

Na pewno już samo położenie stolicy Słowenii w kotlinie wśród wzgórz i pagórków sprzyja kontaktom z naturą. Liczne wzniesienia, jak: Šmarna gora (669 m n.p.m.), najczęściej zdobywany słoweński szczyt, tworzący z Grmadą (676 m n.p.m.) dwugarbny masyw, znajdujące się w centrum miasta wzgórze zamkowe Grajski grič (376 m n.p.m.), z pięcioma szlakami pieszymi i możliwością wjazdu kolejką torową lub turystycznym pociągiem elektrycznym Urban, czy będący naprzeciwko obszerny Golovec, zajmujący powierzchnię 827 hektarów, z ośmioma wejściami, lub równie rozległy, znajdujący się w centrum miasta park krajobrazowy Tivoli, Rožnik i Šišenski hrib z wzniesieniami około lub ponad 400 m n.p.m. – zachęcają i wabią do ich odwiedzania⁵.

Warto tutaj wymienić kilka przedsięwzięć zrealizowanych w mieście, które przyczyniły się do ochrony środowiska i których zadaniem było odciążenie dróg miejskich oraz ograniczenie emisji szkodliwych gazów

⁵ Odnosząc się do rodziców i nauczycieli czy innych osób dorosłych oraz dawania dobrego przykładu, należy wspomnieć, że bardzo często na wzgórzu Golovec można spotkać spacerującego tam prezydenta słoweńskiej stolicy Zorana Jankovića, który od wielu lat dokłada starań, aby Lublana była przyjazna środowisku – twierdzi: „Ne želim si nikamor odpotovati. Kje drugje lahko dobim Golovec, Ljubljano, najlepše mesto na svetu, najboljšo zeleno prestolnico med vsemi in najboljšo destinacijo v Evropi? Nikjer” (Leskovar, 2022: 18); „Nie pragnę nigdzie wyjeżdżać. Gdzie indziej znajdę Golovec, Lublanę, najpiękniejsze miasto na świecie, najlepszą zieloną stolicę ze wszystkich i najlepszą destynację w Europie? Nigdzie” (tłum. – M.W.).

cieplarnianych i cząstek stałych (takich jak smog, CO₂, NO_x, PM10...). (1) Jednym z nich było zamknięcie części centrum Lublany dla pojazdów mechanicznych, również dla autobusów, co jednak spowodowało problem dojazdu do serca stolicy np. ludzi starszych. Odpowiedzią na to było (2) wprowadzenie małych samochodów elektrycznych, tzw. kawalerów (słoweń. *Kavalir*), do przewozu kilku osób w obrębie szerokiego centrum Lublany (np. z targu do przystanku autobusowego), z możliwością zamówienia telefonicznego – najczęściej z tego typu transportu korzystają ludzie starsi, ale stanowi on także atrakcję dla dzieci i turystów. (3) Rozwinięcie systemu ścieżek rowerowych – ich długość w Lublanie wynosi ponad 225 km – i powstanie punktów rowerowych z możliwością wypożyczenia jednośladów przez aplikację. (4) Kolejne przedsięwzięcie proekologiczne to budowa na obrzeżach miasta wielkich parkingów w myśl zasady P + R⁶, na których można zostawić samochód i w dalszej drodze korzystać ze środków transportu miejskiego – bezpłatnie bądź za niewielką opłatą. (5) W Lublanie obchodzi się również Międzynarodowy Dzień bez Samochodu (22 września) – w tym dniu można korzystać z darmowego transportu autobusowego i parkowania w systemie P + R. (6) Biblioteka objazdowa (słoweń. *potujoča knjižnica*⁷)

⁶ Skrót od angielskiego wyrażenia *park + ride* – słoweń. *parkiraj in se pelji* – pol. *zaparkuj i jedź*. Parkingi P + R przyciągają kierowców, którzy w innym przypadku musieliby szukać miejsca parkingowego w mieście. Ich umiejscowienie przy wyjazdach z autostrad do miast umożliwia szybkie przejście z ruchu samochodowego do miejskiego – oferowane są tam częste połączenia do centrum miasta komunikacją miejską, autobusami o – w większości – zasilaniu elektrycznym.

⁷ Pierwsze biblioteki objazdowe zaczęły swą działalność w Słowenii w latach powojennych. Najpierw bibliotekarze nosili książki w koszach, walizkach, potem przewozili je na rowerach, w minibusach i na końcu w autobusach, tzw. bibliobusach (pierwszy wyjechał na słoweńskie drogi po okolicach Kopra w 1973 roku), docierając do wsi i miasteczek, gdzie nie było/nie ma lokalnych bibliotek, a odległość do bibliotek publicznych była/jest duża. Por. <https://www.gov.si/teme/potujoce-knjiznice/> [dostęp: 12.12.2022]. Dzisiaj bezpłatne biblioteki objazdowe w większych czy wielkich miastach mają na celu nie tylko rozpowszechnienie czytelnictwa, ale promowanie tej inicjatywy na świeżym powietrzu.

to kolejna akcja, którą prowadzi się w parkach, nad rzekami, na terenach zielonych, gdzie można usiąść i odpocząć, czytając książkę czy przeglądając gazetę. (7) Kosze do segregacji odpadków znajdują się na obszarze całego miasta, są w zasadzie wszędzie, na ulicach, także w sklepach, szkołach, przedszkolach, na uczelniach – w szerszym centrum Lublany zaś zamiast kontenerów wprowadzono system koszy podziemnych.

W 2016 roku Lublana jako miasto wyróżniające się w kategoriach wzrostu gospodarczego, poprawy jakości życia mieszkańców i ochrony środowiska otrzymała miano Zielonej Stolicy Europy, nagrodę przyznaną przez Komisję Europejską. Każdy miesiąc 2016 roku poświęcony był akcjom związanym z określonym tematem proekologicznym, np. w styczniu selekcji odpad(k)ów, w marcu odpowiedzialnemu zarządzaniu wodą, w sierpniu zrównoważonej turystyce, w październiku omawiano drewno jako nieoceniony dar natury, w listopadzie zaś zagadnienia dotyczące dostosowań do zmian klimatycznych.

W tym przyjaznym naturze mieście prowadzone są liczne działania związane z dbaniem o przyrodę i angażowaniem ludzi w te akcje. Oto kilka przykładów organizacji i wydarzeń, które aktywnie włączają się w edukację środowiskową głównie, ale niejedynie, najmłodszych i (nie tylko) na terenie Lublany. Wiele takich akcji związanych jest z pedagogiką leśną (słoweń. *gozdna pedagogika*). Działania w jej zakresie w Słowenii trwają od kilkudziesięciu lat i dotyczą zwłaszcza dziedziny nadleśnictwa⁸. Niemniej jednak w ciągu ostatnich dziesięciu lat kierunek ten rozszerzył się na inne dyscypliny, takie jak pedagogika, socjologia, psychologia, medycyna i niektóre inne nauki przyrodnicze. Możemy powiedzieć, że obecnie termin ten jest już dobrze ugruntowany. W Słowenii leśnicy zaczęli wspólnie z nauczycielami i pedagogami tworzyć słoweńską pedagogikę leśną, opartą na pedagogicznej koncepcji otwartego środowiska uczenia się. Natalija Györek (2012a; 2012b; 2013) wymienia, co powinno charakteryzować słoweńskie przedszkole leśne⁹ oraz leśną szkołę:

⁸ Pedagogika leśna w Słowenii nie jest jeszcze wystarczająco zbadana, a wiele zagadnień z nią związanych wymaga dalszych analiz.

⁹ „Przedszkole leśne to miejsce, w którym codzienną przestrzenią do nauki i zabawy dzieci jest przyroda” (SKE, 2022: 822).

- korzystanie z pobliskiego lasu lub naturalnego środowiska, wybranego na podstawie kryteriów takich jak: dostępność, bezpieczeństwo, zdolności dzieci i ich cechy osobowe;
- regularne wizyty w lesie – co tydzień lub co dwa tygodnie dla przedszkoli i przynajmniej raz w miesiącu dla szkół przez cały rok szkolny;
- współpraca z szerszą społecznością lokalną, osobami, które mogą zapewnić pomoc, np. wychowawcom;
- udział dzieci w zabawach i eksploracji lasu w sposób jak najbardziej swobodny, wykorzystywanie swoich pomysłów i uczenie się na własnych doświadczeniach oraz zgoda rodziców i wychowawców na taką swobodę dzieci;
- brak ustalonej rutyny podczas dni spędzanych w lesie;
- wszyscy w lesie powinni czuć się dobrze, także personel pedagogiczny – wychowawcy, opiekunowie.

W Słowenii od 2010 roku działa Inštitut za gozdno pedagogiko¹⁰ (Instytut Pedagogiki Leśnej), jako instytucja prywatna, organizacja pozarządowa i non profit. Działalność Instytutu koncentruje się na nauczaniu i kształceniu dzieci oraz kadry pedagogicznej w zakresie naturalnych ekosystemów, skupiając się w szczególności na wykorzystaniu w edukacji przedszkolnej i szkolnej terenów leśnych. W Instytucie prowadzi się również działalność naukowo-badawczą – publikowanie artykułów oraz opracowanie wytycznych dotyczących edukacji leśnej. Z inicjatywy m.in. Instytutu Pedagogiki Leśnej od 2012 roku działa Mreža gozdnih vrtcev in šol Slovenije¹¹ (Sieć Leśnych Przedszkoli i Szkół Słoweńskich), łącząca słoweńskie przedszkola i szkoły, które uwzględniają pedagogikę leśną w swoim programie. Działalność ta obejmuje regularne wizyty w lesie (raz w tygodniu dla dzieci przedszkolnych i dwa razy w miesiącu dla dzieci szkolnych), uwzględnia naturalne cechy i potrzeby dorastających dzieci: ruch, znajdowanie wyzwań niezbędnych do rozwoju układu nerwowego, wolność, swobodną zabawę, budowanie

¹⁰ <https://gozdna-pedagogika.si/institut/> [dostęp: 28.11.2022].

¹¹ <https://gozdna-pedagogika.si/mreza-gozdnih-vrtcev-in-sol/> [dostęp: 28.11.2022].

relacji społecznych, krytyczne myślenie, rozwój umysłowy. Celem Sieci – której koordynacją i zarządzaniem obecnie zajmuje się Instytut – jest opracowanie koncepcji pedagogiki leśnej i pracy pedagogicznej w lesie, ustanowienie standardów nauczania w środowisku naturalnym oraz zachęcanie do kreatywności, ciekawości, innowacyjności w procesie uczenia się.

Kolejną organizacją promującą pedagogikę leśną jest Zavod za izobraževanje in svetovanje *Špelinice*¹² (Instytucja Edukacji i Doradztwa *Špelinice*), założony przez pedagożkę i antropolożkę Špelę Klofutar, która prowadzi szereg działań w przyrodzie. Jednymi z nich są Gozdne drobtinice (Kruszyny Leśne) i Gozdne urice (Godzinki Leśne) dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Raz w tygodniu przez dwie godziny Klofutar zwiedza z dziećmi las na Golovcu lub wzgórzu zamkowym, wykorzystując przyrodę do nauki i zabawy podopiecznych. Kolejnymi projektami są: Naravoslovni nahrbtnik (Plecak Przyrodniczy; Klofutar et al., 2020), polegający na tym, że w każdy piątek losuje się w grupie dziecko, które zabierze ze sobą do domu plecak z maskotką i dziennikiem, aby przez tydzień, zwłaszcza w weekend, uzupełnić go swoimi przeżyciami (rysunkami) z wycieczek rodzinnych do lasu, oraz gra z nagrodami Naj naravoslovni kotichek (Naj kącik przyrody), w której brały udział dzieci ze słoweńskich przedszkoli, tworząc w nich swoje kąciki przyrody, oceniane przez komisję.

Špela Klofutar, opierając się na pedagogice leśnej, była również inicjatorką powstania (w 2014 roku) ścieżki zabaw – *igralna pot* (Krajčinović, 2014)¹³ – z której korzystają dzieci (nie tylko) pobliskich przedszkoli. Ścieżka zabaw – plac zabaw obejmujący większy obszar i tym samym zachęcający dzieci do ruchu – powstała pod wzgórzem Šišenski hrib, z wykorzystaniem naturalnego terenu leśnego. Ponieważ sam spacer po lesie – jak twierdzi Klofutar – jest dla dzieci nudny, nie tak atrakcyjny jak dla dorosłych, rozlokowano na jego terenie przedmioty zachęcające

¹² <https://facebook.com/spelinice> [dostęp: 28.11.2022].

¹³ <https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/javne-povrsine-in-utrip-mesta/otro-ska-igrisca-v-ljubljani/> [dostęp: 28.11.2022].

je do ruchu (Krajčinić, 2014). Są to fortece, namioty wykonane z naturalnych materiałów (gałęzi, pni, bali) lub różnej wysokości pale wbite w ziemię, po których można chodzić nawet wtedy, gdy teren wypełni woda i zamieni go w kałużę. Przy projektowaniu przedmiotów do zabawy świadomie zrezygnowano z ustalonych koncepcji na rzecz form z potencjałem, zachęcających dzieci do kreatywności, innowacyjności – zgodnie z tym leżący na ziemi bal może być ławką, sceną, kuchenką lub stołem. Plac zabaw nie jest więc zorganizowany według ustalonych zasad, ale pozwala dzieciom na autonomię, na wybranie dowolnej, własnej drogi, po której będą się poruszać. Naturalna rzeźba terenu na skraju lasu daje im dodatkową możliwość przystosowania się do jego ukształtowania, licznych nierówności (wystające korzenie, kamienie, wzniesienia).

W Lublanie działa również Javni zavod Mala ulica – Center za otroke in družine v Ljubljani¹⁴ (Instytucja Publiczna Mała ulica – Centrum dla Dzieci i Rodzin w Lublanie), założona przez tutejszy urząd miejski. To nie tylko ciekawie zaplanowany kilkupiętrowy plac zabaw dla dzieci i ich opiekunów, ale także organizowane przez nią leśne szlaki, które oferują rodzinom i nauczycielom pomysły na zabawne i edukacyjne spacery ze swoimi podopiecznymi po obszarach leśnych Lublany. Początek leśnej ścieżki (Gozdna pot) jest oznaczony tablicą, na której zapisane są podstawowe instrukcje (zob. rys. 1). Drogę wyznaczają drewniane muchomory. Są one przymocowane do gałęzi drzew lub przypięte do ziemi, dlatego trzeba je najpierw odszukać. Pogoń za muchomorami z przypiętymi do nich deseczkami z zabawnymi wyzwaniem dla dzieci jest ważną motywacją podczas wchodzenia na wzgórze (zob. rys. 2). Te wyzwania to na przykład takie zadania, jak: ułożenie z gałęzi znalezionych na ściółce swojego imienia (zob. rys. 3), zrobienie kilku przysiadów, podskoków, rozwiązanie działania matematycznego, kilkakrotne powtórzenie trudnego wyrazu, przeczytanie wyrazu od końca itp. Co tydzień leśny szlak przenoszony jest w inne miejsce, a wszystkie marszruty pozostają na terenie, do którego można dotrzeć autobusem miejskim.

¹⁴ <https://www.malaulica.si/sl/> [dostęp: 28.11.2022].

Trasy leśne są odpowiednie dla dzieci w każdym wieku i mają długość od 1 do 2 kilometrów. Na końcu każdego szlaku znajduje się czerwono-biała skrzynia, gdzie co tydzień wymieniane są pieczątki z różnymi motywami, które dzieci odbijają w leśnym dzienniczku. Takie zeszyty dzieci zazwyczaj mogą wykonać same, dostają bowiem instrukcje, jak je zrobić. Kiedy dzieci zbierają sześć różnych pieczętek, mogą przyjść na Małą ulicę po nagrodę dla najbardziej sumiennych badaczy lasu.

Rys. 1, 2, 3. Gozdna pot na lublańskim wzgórzu Golovec.

Fot. Maria Wtorkowska

Z wymienionych propozycji korzystają słoweńskie przedszkola, w tym przedszkole Pod gradom w centrum miasta. Warto w tym miejscu wspomnieć o ciekawym przedsięwzięciu jednej z przedszkolank z tejże placówki, która swojej grupie dzieci nadała nazwę Ptički (Ptaszki), a w jej ramach każde dziecko jest określane nazwą któregoś z gatunków ptaków. W grupie znajdziemy więc wróbla, kosa, sikorkę, gila, wronę i inne ptaki. W szatni na każdej półeczce przyklejone są obrazki ptaków i dzięki temu dzieci uczą się je rozpoznawać na spacerach, w środowisku naturalnym. Prawie codziennie bawią się na zewnątrz przez jakiś czas, nie tylko na placu zabaw przed budynkiem, lecz również na pobliskim wzgórzu zamkowym i Golovcu. Nawet w dni deszczowe. Przedszkole ma na wyposażeniu płaszcze przeciwdeszczowe dla tych, którzy ich ze sobą akurat nie wzięli.

Dary naszej cywilizacji skutecznie odsunęły ludzi od przyrody. Niedawno odkryte zaburzenia deficytu natury, czyli pogorszona jakość

życia, która wynika z nadmiernego skupienia się na mediach elektronicznych, przebywania w zamkniętych pomieszczeniach i czasem całkowitej izolacji ludzi od świata przyrody (SKE, 2022: 841), zwłaszcza u dzieci, są niepokojące. Oprócz jedzenia i powietrza człowiek potrzebuje także kontaktu z naturą. Ponadto coraz więcej dzieci choruje, ma depresję, nadwagę, jest już uzależnionych od oglądania telewizji, przeglądania stron internetowych, mediów społecznościowych i korzystania z telefonów komórkowych. Pedagodzy i nauczyciele leśnicy szukają drogi powrotnej do natury, do większej swobody poruszania się i myślenia, którą kiedyś znaliśmy, a którą wyparł nowoczesny styl życia. Z otwartym umysłem i pewną pomysłowością dzieci z łatwością osiągną cele edukacyjne, które wynikają z programu nauczania dla przedszkoli i szkół, ponieważ to właśnie zabawa jest podstawową formą uczenia się dzieci w wieku przedszkolnym i fundamentem ich harmonijnego rozwoju (SKE, 2022: 839). Nauczanie poprzez kontakt z przyrodą niesie ze sobą nowe możliwości, większą autonomię, uczenie się przez całe życie, badania, odkrywanie bogactwa zasobów, pewność siebie, kreatywność i pozytywny klimat uczenia się. Zaletą pedagogiki leśnej jest to, że dzieci stają się szczęśliwsze, operatywne, zadowolone z siebie, zdrowsze, zrelaksowane, bardziej stabilne intelektualnie i emocjonalnie, otwarte, także na prawdziwe wartości.

Problem deficytu przyrody, jak również wyobcowania i osamotnienia związanego z brakiem relacji i więzi z rodziną, rówieśnikami i ze społeczeństwem nie dotyczy tylko młodego pokolenia, chociaż tam jest najbardziej widoczny. Właściwą drogą wydaje się inwestycja w dzieciństwo, w najmłodszych, gdyż to oni są „nadzieją na zmianę kursu naszej cywilizacji, w której na jednej szali kładzie się ludzki hedonizm, a na drugiej dobro planety” (Andrykowska, Mrozowski, 2022: 695). Wprowadzając programy edukacyjne w terenach leśnych na etapie przedszkolnym lub wczesnoszkolnym, w większej mierze zapobiegamy zaburzeniom związanym z deficytem natury, niż się z nimi zmagamy, zgodnie z ogólnie znanym przysłowiem, że lepiej jest zapobiegać niż leczyć. „Jeśli dziecko doświadczy świata przyrody jako bliskiej sobie przestrzeni rozwojowej, to w późniejszym wieku nada jej rangę ważności, a to oznacza, że będzie

o naturę dbało” (Andrykowska, Mrozowski, 2022: 704). Uświadamiamy zatem sobie i innym, że „ludzkie zdrowie zależy od kondycji naszej planety, a degradacja środowiska naturalnego pociąga za sobą poważne konsekwencje dla zdrowia i życia ludzi” (SKE, 2022: 841), że przyroda jest naszym przyjacielem, do którego zawsze możemy się zwrócić i w którym możemy znaleźć wiele odpowiedzi. „Sama edukacja przyrodnicza, leśna czy też edukacja na rzecz zrównoważonego rozwoju powinny być rozumiane jako wielopokoleniowe kontinuum” (Frączek, 2018: 19), zatem dobrze korzystajmy z otaczających nas darów natury, kreując już wśród najmłodszych dobre postawy wobec środowiska, z myślą o tych, którzy przyjdą po nas.

Literatura

- Albińska E., 2005, *Pedagogika ekologiczna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 4, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa, s. 129–135.
- Andrykowska A., Mrozowski M., 2022, *Wychowanie do przyszłości*, w: *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny głosem wielu nauk*, red. K. Jasikowska, M. Pałasz, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska, Kraków, s. 691–724.
- Cichy D., 2003, *Edukacja ekologiczna*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 1, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa, s. 910–914.
- Frączek M., 2018, *Kształcenie edukatorów leśnych*, w: *Współczesne problemy komunikacji społecznej i edukacji w leśnictwie*, red. W. Gil, J. Szewczykiewicz, Instytut Badawczy Leśnictwa, Sękocin Stary, s. 19–31.
- Györek N., 2012a, *Gozd za učenje in življenje. Trajnostni razvoj v šoli in vrtcu 1–2*, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana.
- Györek, N., 2012b, *Povabilo v gozd srečnih otrok: (evalvacijsko poročilo s priporočili za pedagoške delavce)*, Samozaložba, Kamnik.
- Györek N., 2013, *Gozdna pedagogika v Sloveniji – priložnost za povezovanja in nova znanja*, „Gozdarski vestnik”, letnik 71, št. 4, s. 225–234.

- Izdebska J., 2003, *Dzieciństwo globalne*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 1, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa, s. 872–874.
- Klofutar Š. et al., 2020, *Naravoslovni nahrbtnik: prvo leto projekta*, „Naravoslovna solnica”, 25 (1), s. 10–14.
- Krajčinióvić N., 2014, *Ljubljansko ogledalo: Nova igrala za spodbujanje gibanja in domisljije*, Delo, 23.06.2014, <https://old.delo.si/novice/ljubljana/ljubljansko-ogledalo-nova-igrala-za-spodbujanje-gibanja-in-domisljije.html> [dostęp: 28.11.2022].
- Leskovar A., 2022, *Zoran od blizu*, „Ljubljana”, letnik 27 (maj), s. 18–19.
- Louv R., 2005, *Ostatnie dziecko lasu. Jak ocalić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury*, przeł. A. Rogozińska, Relacja, Warszawa.
- McLuhan M., 1962, *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, University of Toronto Press, Toronto.
- Przeclawska A., 1998, *Przestrzeń życia człowieka. Między perspektywą mikro a makro*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, nr 3, s. 75–85.
- SKE, 2022: *Słownik klimatyczno-ekologiczny. 400 pojęć z wielu nauk*, w: *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny głosem wielu nauk*, red. K. Jasikowska, M. Pałasz, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska, Kraków, s. 777–843.
- Smolińska-Theiss B., 2003, *Dzieciństwo*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 1, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa, s. 868–872.
- Tusznió J., 2022, *Zerwanie więzi z naturą*, w: *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny głosem wielu nauk*, red. K. Jasikowska, M. Pałasz, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska, Kraków, s. 319–347.
- Waloszek D., 2006, *Pedagogika przedszkolna. Metamorfoza statusu i przedmiotu badań*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Winiarski M., 2003, *Edukacja środowiskowa*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. 1, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa, s. 979–985.

Netografia

<https://facebook.com/spelinice> [dostęp: 28.11.2022].

<https://gozdna-pedagogika.si/institut/> [dostęp: 28.11.2022].

<https://gozdna-pedagogika.si/mreza-gozdnih-vrtcev-in-sol/> [dostęp: 28.11.2022].

<https://www.gov.si/teme/potujoce-knjiznice/> [dostęp: 12.12.2022].

<https://www.ljubljana.si/sl/moja-ljubljana/javne-povrsine-in-utrip-mesta/otroska-igrisca-v-ljubljani/> [dostęp: 12.12.2022].

<https://www.malaulica.si/sl/> [dostęp: 28.11.2022].

<https://www.polskatradycja.pl/folklor/przyslowia/czego-jas-sie-nie-nauczyz.html> [dostęp: 21.11.2022].

MARIA WTORKOWSKA – Ph.D., Professor of the University of Ljubljana, Institute of Slavic Studies, Faculty of Philosophy, University of Ljubljana, Ljubljana, Slovenia / dr hab., prof. UL, Instytut Sławistyki, Wydział Filozoficzny, Uniwersytet w Lublanie, Lublana, Słowenia.

Doctor of humanities in the field of linguistics, head of the Department of Polish Studies at the Institute of Slavic Studies at the Faculty of Philosophy of the University of Ljubljana, lecturer on linguistics. Her scholarly interests include contemporary Polish and Slovenian, Polish didactics and glottodidactics, linguistic image of the world, linguistic and cultural stereotypes, comparative phraseology, children's bilingualism. She has acted as supervisor for over 70 MA students of Polish. In 2018, she received the "Bene Merito" Badge of Honor for activities aimed at strengthening the international position of the Polish language. Her most important publications include *O Polakach i Słoweniach – w kręgu językowo-kulturowych stereotypów* [*On Poles and Slovenians. Among Linguistic and Cultural Stereotypes*] (a monograph study co-authored with M. Waclawek) (Ljubljana 2022), *Inflection in a Bilingual Child: A Case Study* ("Acta Universitatis Lodzianis, Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców" 2019, 26, pp. 271–286), *O żeńskich formach nazw zawodów, tytułów i stanowisk w języku polskim* [*On Female Forms of Names of Professions: Titles and Positions in Polish*] ("Slavistična revija" 2019, 67/2, pp. 223–232).

Doktor habilitowana nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, kierownik Katedry Polonistyki w Instytucie Sławistyki na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu w Lublanie, wykładowca przedmiotów językoznawczych. Jej zainteresowania naukowe to: współczesny język polski i słoweński, dydaktyka polonistyczna i glottodydaktyka, językowy obraz świata, językowo-kulturowe stereotypy, frazeologia porównawcza, bilingwizm dziecięcy. Wypromowała ponad

70 polonistów. W 2018 roku otrzymała Odznakę Honorową „Bene Merito” za działalność wzmacniającą pozycję Polski na arenie międzynarodowej. Najważniejsze publikacje: *O Polakach i Słoweńcach – w kręgu językowo-kulturowych stereotypów* (razem z M. Wacławek) (Lublana 2022), *Inflection in a Bilingual Child: A Case Study* („Acta Universitatis Lodziensis, Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 2019, 26, s. 271–286), *O żeńskich formach nazw zawodów, tytułów i stanowisk w języku polskim* („Slavistična revija” 2019, 67/2, s. 223–232).

E-mail: mariazofia.wtorkowska@ff.uni-lj.si